

УДК 81-139

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ Р. РОЛЛАНА «COLAS BREUGNON»)

Дуброва С.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Досліджено фразеологічні одиниці як засіб створення національного ментального образу головного героя повісті Р. Роллана «Colas Breugnon». Розглянуто їх класифікацію (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази). Визначено, що вони є невичерпними мовними джерелами, які надають глибинності, лексичної й синтаксичної витонченості та довершеності художньому твору.

Ключові слова: національно ментальний образ, фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази.

Постановка проблеми. Фразеологія виступає одним із важливих джерел пізнання народу, адже кожна доба творила свої стійкі словосполучення, кожна видатна подія знаходила своє відображення у фразеології народу. Фразеологічний склад кожної мови – фрагмент концептуальної картини світу, у якій представлені риси національного менталітету, характер соціального, політичного, історичного розвитку народу [1, с. 3].

Через призму письменницького світобачення фразеологізми виступають як образотворчі чинники авторської оповіді. Завдяки ним читачеві більш тонко розкривається внутрішній світ, світогляд, думки, мрії, переживання і настрої персонажів та передається ставлення до зображуваних подій, акцентується смислова та стилізова позиція мовних засобів тощо. Фразеологізми є одним з невичерпних джерел посилення експресивності, поглиблення логізації викладу. Тому вони набувають особливої естетичної значущості і є органічними елементами мови художнього твору.

Повість Р. Роллана «Colas Breugnon» відзначена багатством мови, її образністю та виразністю, вона наповнена прислів'ями та приказками, що надають твору смислової глибини та повноти. Повість написана розмовною мовою, мовою народу, яка дозволила передати основні риси національного менталітету французького народу. Завдяки використанню автором фразеологізмів мова твору набула неповторності, якщо позбавити її цих засобів, вона втратить смак, колір і принадність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості фразеологізмів, як виражальних засобів мови є предметом дослідження М. Бабкіна, А. Васіної, І. Голуб, О. Єфимова, Л. Скрипник, Н. Тимощук, Т. Хомич та ін.

Мета статті – полягає у дослідженні фразеологічних одиниць створення національного ментального образу головного героя повісті Р. Роллана «Colas Breugnon».

Виклад основного матеріалу. Художні тексти вирізняються особливо широким добром і характером використання мовних засобів, які підпорядковуються основним естетичним, комунікативним, впливовим завданням цих текстів – образно, емоційно, оцінно відтворювати об'єктивну дійсність

через художні образи за допомогою мови. Серед зображально-виражальних засобів таку функцію виконують фразеологізми [4, с. 107].

Фразеологізм – семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (висловів або речень), не виникає у процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання лексем, а відтворюється у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції [6, с. 557]. Фразеологізми, з одного боку, мають ознаки, спільні з словами, словосполученнями і реченнями, а з другого – відрізняються від них. Як і слова, фразеологізми: не утворюються щоразу, а відтворюються як готові, наявні у мові одиниці з певним значенням; відзначаються стійкістю складу і сталістю структури; часто позначають одне поняття і вступають у синонімічні зв'язки з словами; виконують ту ж функцію, що й слова. На відміну від слів, фразеологізми: складаються із самостійних одиниць мови – слів, які найчастіше функціонують окремо та мають відповідні форми; відрізняються більшою точністю значення, яке частіше, ніж у словах, супроводжується образною характеристикою [3].

Фразеологією називають також сукупність властивих мові усталених зворотів і висловів. У сталих виразах кожної мови багато чого приховано, вони говорять і про сам народ, і про його бачення світу, образні мотивації, менталітет. Фразеологія кожної мови – це скарбниця народу, надбання його мудрості й культури, що містить багатющий матеріал про його історію, боротьбу з гнобителями й нападниками, про звичаї, ідеали, мрії та сподівання [5].

Як вище зазначалося, одиницею фразеологічної системи є фразеологізм (лексико-граматична єдність двох і більше граматично оформлених компонентів). Особливості фразеологізму:

- лексичне значення виражається сполученням кількох слів, значення фразеологізму єдине;
- постійне відтворювання одного й того самого компонентного складу;
- характеризується стійкістю граматичних категорій;
- слова у складі фразеологізмів часто мають переносне значення;
- контекстуальна зумовленість вживання.

Фразеологізми – невід’ємна частина художнього стилю мови. Фразеологічний матеріал у мові художнього твору зазнає значних змін і в граматично-формальному, і в змістовому плані. Такі зміни фразеологічних одиниць та пристосування їх до умов конкретних текстів – один із показників індивідуальної творчої манери письменника [1, с. 3]. Оскільки мова письменника має у своїй основі загальнонародну основу та є його індивідуальним різновидом. Якщо для характеристики фразеології загальнонародної мови являється важливим максимальний і точний опис фразеологічних одиниць, то для характеристики фразеологізмів у художньому тексті найбільш важливим є те, що саме письменник обирає і як він використовує цей матеріал. Своєрідність індивідуально-авторського вживання письменником фразеологізмів як одного з найважливіших художньо-образотворчих засобів полягає у відборі фразеологічних одиниць з загальнонародного фонду, у їх модифікації, а також у своєрідному включенні в контекст [7]. Отже, фразеологізми – є невичерпними мовними джерелами, які надають глибини, лексичної й синтаксичної витонченості, довершеності художньому твору, передаючи найтонші відтінки думок та почуттів головних героїв, надаючи твору виразності та національного колориту.

Зазначаємо, що фразеологізми мають свою класифікацію. Найвідоміша – за ступенем злютованості їх компонентів:

– фразеологічні зрощення (семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення невмотивоване, тобто не впливає із значень компонентів) [2, с. 244]. Наприклад:

...qui voient tout, qui savent tout, qui mettent leur nez partout... [8, с. 29] – ...яка все бачить, все знає, всюди суне ніс... – «цікавитися тим, що тебе не стосується»;

Je mets ma main au feu que dans quatre cents ans nos arrière-petits-neveux seront aussi enragés à se carder le poil et se manger le nez [8, с. 13]. – Даю руку на відсіч, що через чотириста років наші правнуки будуть з таким же завзяттям дерти один з одного шкуру і гризти один одному носи. – «клястись своїм життям, здоров’ям».

– фразеологічні єдності (тематично неподільні одиниці, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів) [2, с. 245]. Єдності не мають такого міцного сполучення, як зрощення. Значення фразеологічної єдності виникає внаслідок узагальненого переносного значення вільного словосполучення. Це результат образного метафоричного переосмислення словосполучення. Наприклад:

...à boire dans mon cœur une lampée de vieux souvenirs [8, с. 3]. – ...пити у себе в серці повною чашею старі спогади. – «згадувати»;

...à remâcher le soir le manger de ma journée [8, с. 4]. – ...пережовувати ввечері денний корм. – «обдумувати все, що трапилось за день».

– фразеологічні сполучення (звороти, в яких самостійне значення кожного слова є абсолютно чітким, але один із компонентів має зв’язне значення) [2, с. 246]. Одне слово у фразеологічному сполученні є стрижневим й не може бути замінене іншим, а ті слова, що його характеризують, допускають взаємну заміну чи підстановку. Наприклад:

Il me reste le meilleur, je le garde pour la bonne bouche, il me reste mon métier [8, с. 12]. – Залишається найкраще, я його припас на закуску, залишається моє ремесло. – «притримати наостанок».

Et puis, il me fallait me dégourdir les jambes [8, с. 39]. – І потім необхідно було розім’яти ноги. – «прогулятися, пройтися».

– фразеологічні вирази (стійкі за складом і вживанням семантично подільні звороти, які складаються повністю зі слів із вільним значенням) [2, с. 246]. До них відносяться прислів’я, приказки, афоризми відомих людей. Вони всебічно й багатогранно відтворюють різноманітні сфери життя народу: возвеличують духовні цінності, висловлюють співчуття, поради, вчать, наставляють і виховують людей.

Велику цінність становлять прислів’я та приказки, тому деякі дослідники вважають, що вони не тільки матеріал фразеології, а й ставлять їх на перше місце серед інших фразеологічних одиниць і зворотів. Адже, це короткі влучні вислови, що у художній формі типізують різні явища життя.

Прислів’я та приказки супроводжують людину впродовж усього життя та слугують виявом етнопсихологічних особливостей народу, його духовності, світогляду, способу мислення, ціннісних орієнтацій, історико-культурного та господарського досвіду. У них віддзеркалюються спостережливість, допитливість, дотепність і творча сила народу, зафіксована мовними засобами у вигляді лаконічних настанов як представлено у повісті Р. Роллана «Colas Breugnon»:

...c’est plus prudent d’être bien que d’être mal avec les méchants [8, с. 29]. – ...зі злими краще жити в злагоді, ніж з ними заводити ворожнечу;

Chaque chose en sa place... [8, с. 50] – Кожній речі своє місце...;

Plus on est de fous, plus on rit et plus on rit, plus on est sage [8, с. 51]. – Чим більше збереться дурнів, тим смішніше; а чим більше сміху, тим більше мудрості;

Le mal s’en va-t-à pied, mais il vient à cheval [8, с. 124]. – Відходить лихо пішки, а приїздить верхи;

Особливо велику частину становлять ті прислів’я та приказки, в яких йдеться про особливості людського характеру. Знайомлячи читача на початку повісті з членами своєї родини, Брюньйон називає свою дружину «Marie-manque-de-grâce» – тобто Марія неблагодатна, оскільки вона весь час бурчить, вважаючи, що він нічого доброго не робить. Хоча Кола переконаний, що з жінкою сваритися немає сенсу, оскільки, де завелася жінка, там не буває тихо – Où femme il y a, silence n’y a [9, с. 16]. Розповідаючи про своїх дітей, Кола зауважує, що вони зовсім на нього не схожі, окрім дочки Мартіни, яка така ж працелюбна, як він сам, а праця, як відомо – це не лише боротьба, а й задоволення, справедливо зазначає він: ...la peine c’est de la lutte, la lutte c’est du plaisir [9, с. 17].

Розповідаючи про самого себе та про історичні умови, в яких вони живуть, Брюньйон говорить: ...nemaє сумних часів – бувають лише сумні люди – ...il n’y a pas de triste époque, il n’y a que de tristes gens [9, с. 19].

У певні моменти свого життя, Кола виступає сильним і відважним вожаком народних мас. Пі-

шучі дії героя підкріплюються мудрістю народних висловів. Автор використав з цією метою справжні французькі прислів'я, інколи стилізуючи і перекладаючи їх. Прислів'я та приказки вживаються головним героєм у найрізноманітніших життєвих ситуаціях – так, закликаючи жителів міста Кламсі до опору безпорядкам і проймам мародерства, Кола переконує їх, що:

Хто за власну шкіру не хоче боротися, може залишитися без неї... – Il n'a droit à sa peau, qui ne la défend... [9, с. 137];

Сто малих – це один великий... – Cent petits font un grand... [9, с. 146];

Ми й не таких їли... – Nous en avons mangé bien d'autre... [9, с. 185].

Прагнучи наголосити на непорядності панівної верхівки французького суспільства, він зауважує:

Честь – це ласощі багатіїв... – L'honneur est une denrée de luxe pour les riches... [9, с. 146];

У ляшці сплавника більше честі, ніж у дворянському серці... – Il y a plus d'honneur dans la cuisse d'un flotteur que dans le coeur d'un genpillehomme... [9, с. 147];

...чим менше людина має, тим вона багатша. – l'on est plus riche, plus on est dépourvu [9, с. 190].

Щоб підкреслити кмітливість жителів Кламсі, Брюньйон вживає у своєму мовленні прислів'я: добре пообіцяти те, чого не маєш, що лише має бути – Fait bon promettre ce qu'on n'a, ce qu'on aura [9, с. 38]. Так зробили кламсійці, коли домовлялися з завойовниками свого міста про звільнення. Вони пообіцали віддати їм половину майбутнього урожаю винограду, хоча достеменно ніхто не знав вродить виноград чи ні.

Підкреслюючи необхідність взаємодопомоги та підтримки один одному у час лихоліття, Кола говорить, що найкращий спосіб стеректи свої домівки – це захищати чужі – ...la meilleure façon de garder sa maison, c'est de défendre celle des autres [9, с. 137].

Велике значення має для Кола почуття впевненості у своїх силах, якого він ніколи не втрачає сам і прагне прищепити іншим. Так, щоб підкреслити значення колективу у вирішенні спірних питань, він говорить: Cent petits font un grand [9, с. 146] – (сто малих – це один великий), тобто якою б маленькою не здавалася людина, коли їх багато – це сила, здатна подолати будь-які труднощі.

Висміюючи зверхність панівного класу у ставленні до бідноти, а також їх прибічників, Брюньйон зазначає: людина високого походження захоплюється лише високим – un grand seigneur n'admire rien qui ne soit grand [9, с. 101] та без пана розкусиш Жана – en absence du seigneur, se connait le serviteur [9, с. 52]. Цим висловом він хоче підкреслити, що інколи панські прихвосні гірші за самого пана.

Прагнучи довести городянам, що людина повинна бути терплячою, витриманою, Брюньйон відзначає:

...терпи, терпи, ковадло, бий, коли станеш молотом – ...souffre, souffre, enclumeau. Souffre,

tant qu'es enclumeau. Frappe, quand tu seras marteau [9, с. 100];

Все добре так, як воно є. – Tout est bien comme il est [9, с. 90];

Мудрий обирає золоту середину. – Entre les deux s'assied le sage [9, с. 53];

Що зроблене, те зроблене – Ce qui est fait est fait [9, с. 134];

Вище голови, добродію, не підскачеш. – Il ne faut pas, monsieur, péter plus haut que son cul [9, с. 100].

Викриваючи егоїзм людини у ставленні до своїх ближніх, він заявляє: я волю одну виноградину, хоч би й зелену, для себе, ніж дві фіги для тебе – ...j'aime mieux un raisin, voire vert, pour moi que deux figues pour toi [9, с. 21] та моя шкіра мені ближча, ніж моя сорочка – ...ma chair m'est plus près que ma chemise [9, с. 114] або ще краще – друже, в чужім оці сучок бачиш, у своїм і колоди не помічаєш – Compère, «oeil un autre voit, et non soi» [9, с. 48] та: той за дядька мені править, хто голодним не зоставить – Celui est bien mon oncle qui le ventre me comble [9, с. 27].

У творі є також прислів'я, які викривають негативні риси людини:

Хто вродився причинним, той ніколи не вилікується. – Qui fol naquit jamais ne guérit [9, с. 85];

Дурна макітра – не лисіє й не сивіє. – Tête de fou, tu le sais, ne blanchit [9, с. 86].

На нашу думку, вони використані з метою не лише викриття негативних рис, а й для спонукання особистості до позбавлення цих рис.

Найбільшою ж популярністю користуються ті прислів'я, в яких наявні дотеп, іронія, сарказм. У народному гуморі виявляється та величезна і свіжа, невичерпна сила, яка дає право дивитися і на дрібне і на велике певною мірою згорі вниз, пом'якшувати ненависть презирством, захоплення – іронією, горе – надією.

Саме тому фразеологізми – це майже завжди яскраві, образні вирази, які є важливими експресивними засобами мови. Вони дозволили яскраво передати, але без пафосу та перебільшень, образ персонажу Кола, такі як: кмітливість, розум, доброту, уміння посміятися над самим собою, винахідливість, толерантність у ставленні до представників інших націй та народностей, вміння добре робити свою справу, самокритичність і впевненість у своїх силах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, через фразеологізми автору вдалося яскраво передати образ головного героя повісті «Colas Breugnon», який є уособленням істинного представника французького народу, який ввібрав у себе найкращі риси як древніх галлів, так і різних верств народу, якому притаманний менталітет справжнього француза. Вони надають мові твору яскравих рис національного характеру та неповторного колориту.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні зображувально-виражальних засобів мови у художніх творах англійських письменників.

Список літератури:

1. Здіховська Т.В. Фразеологія української прози першої половини хх століття (на матеріалі творів У. Самчука та Б. Лепкого): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня філ. пед. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.В. Здіховська. – Луцьк, 2010. – 23 с.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: [підручник] / Микола Петрович Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 368 с.
3. Мушинська М. Вживання фразеологізмів у мові періодичних видань [Електронний ресурс] / М. Мушинська. – Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/languages/3c0a65635b2ad79a4c43b89421216d27_0.html
4. Пономаренко А.Ю. Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом у сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Пономаренко Аліна Юріївна. – Ніжин, 2003. – 240 с.
5. Солонинка Н. Фразеологія – душа мови [Електронний ресурс] / Н. Солонинка. – Режим доступу: <http://solonynkanatalja.blogspot.com/2015/02/blog-post.html>
6. Телия В.Н. Фразеологізм / В.Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – Ин-т языкознания АН СССР. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 557-558.
7. Шепель Ю.А., Горгуль О.О. види і функції фразеологічних одиниць та їх трансформаційних модифікацій у творі «Злочин і кара» [Електронний ресурс] / Ю.А. Шепель, О.О. Горгуль. Режим доступу: <http://lingvodnu.com.ua/archiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya-tom-7-2014>
8. Rolland R. Colas Breugnon / R. Rolland. – Ebooks libres et gratuits, 2008. – 250 p.
9. Rolland R. Colas Breugnon / R. Rolland. – Kiev: Dnipro, 1980. – 207 p.

Дуброва С.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

**ФРАЗЕОЛОГИЗМ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗА
(НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ Р. РОЛЛАНА «COLAS BREUGNON»)**

Аннотация

Исследованы фразеологические единицы как средство создания национального ментального образа главного героя повести Р. Роллана «Colas Breugnon». Рассмотрена их классификацию (фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания, фразеологические выражения). Определено, что они являются неисчерпаемыми языковыми источниками, которые передают глубины, лексической и синтаксической утонченности и совершенства художественному произведению.

Ключевые слова: национально ментальный образ, фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания, фразеологические выражения.

Dubrova S.V.

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

**PHRASEOLOGICAL UNIT AS A MEANS OF NATIONAL MENTAL CHARACTER
CREATION (BASED ON R. ROLLAND'S NOVEL «COLAS BREUGNON»)**

Summary

The article describes the phraseological units as a means of national mental character creation of the protagonist of Rolland's novel «Colas Breugnon». The classification of the phraseological units is described: phraseological fusion, phraseological unity, phraseological combinations and phraseological expressions. It is determined that they are inexhaustible linguistic sources that give depth, lexical and syntactic sophistication and perfection to the work of art.

Keywords: national mental character, phraseological fusion, phraseological unity, phraseological combinations, phraseological expressions.